

Arenaschets Groene Diensten

Een verkenning van issues en actoren rondom groene diensten

Ina Horlings
Dineke van Zwieten
Kees van Kessel
Pieter Mur
Leo Oprel
Loek Treep

landbouw, natuurbeheer
en visserij

© 2002 Expertisecentrum LNV, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Rapport EC-LNV nr. 2002/178
Ede/Wageningen

Teksten mogen alleen worden overgenomen met bronvermelding.

Deze uitgave kan schriftelijk of per e-mail worden besteld bij het Expertisecentrum LNV onder vermelding van code 2002/178 en het aantal exemplaren.

Oplage 150 exemplaren

Samenstelling Dineke van Zwieten

Druk Ministerie van LNV, directie IFA/Bedrijfsuitgeverij

Productie Expertisecentrum LNV
Bedrijfsvoering/Vormgeving en Presentatie
Bezoekadres : Galvanistraat 7
Postadres : Postbus 482, 6710 BL Ede
Telefoon : 0318 671400
Fax : 0318 624737
E-mail : Balie@eclnv.agro.nl

Voorwoord

"Groene diensten" als thema staat sterk in de beleidsmatige belangstelling. Het gaat daarbij om vragen als "wat wenst de maatschappij aan groene diensten", "wat kan het platteland de samenleving bieden" en "hoe kan de markt van groene diensten georganiseerd worden".

Een projectgroep van het ministerie van LNV onder leiding van de heer H. Sniijders werkt aan de uitwerking van het concept en het instrument groene diensten. Op zijn verzoek heeft het Expertisecentrum LNV ondersteuning geboden bij het in kaart brengen van de arena van groene diensten. Wie zijn de betrokken spelers en op welke manier? Wat verstaan de verschillende actoren onder groene diensten en welke rol zien zij voor zichzelf weggelegd bij de vormgeving en uitvoering van groene diensten?

Het Expertisecentrum heeft voor een projectgroep-plus aanpak gekozen: in korte tijd (de maand oktober 2002) heeft een groot aantal medewerkers (45) een bijdrage geleverd aan het in kaart brengen van de arena middels het houden van interviews, de analyse van beleidsteksten en het schrijven van papers. Het voorliggende rapport is daar de weerslag van.

In het bijzonder willen we alle gesprekspartners bedanken die zich op korte termijn hebben vrijgemaakt voor een interview. Hun bijdrage geeft de arena daadwerkelijk vorm.

Drs. R.P. van Brouwershaven
Directeur Expertisecentrum LNV

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
1.1	Aanleiding	7
1.2	Vraagstelling en aanpak	8
1.3	Leeswijzer	8
2	Tot uw dienst, maar niet voor elke prijs.	9
2.1	Diensten in een groene ruimte	9
2.2	De vraag naar groene diensten	10
2.2.1	“Maatschappelijke vraag”	10
2.2.2	“Individuele vraag”	11
2.2.3	“Blauwe diensten”	11
2.3	Het aanbod van groene diensten	11
2.4	De markt	12
3	Signalen uit de arena	13
3.1	Wat zijn groene diensten?	13
3.2	Waarom dienen groene diensten gerealiseerd te worden?	14
3.3	Waar kunnen groene diensten worden geleverd?	14
3.4	Hoe kunnen groene diensten worden gerealiseerd?	15
4	Aandachtspunten bij verdere uitwerking van het concept groene diensten	19
	Bijlagen	21
	Bijlage 1. Vragenlijst Interview	21
	Bijlage 2. Overzicht van geïnterviewden	25
	Bijlage 3. Genoemde financieringsmogelijkheden in interviews	26
	Bijlage 4. Voor wie verder wil lezen	27

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Groene diensten zijn activiteiten van agrarische en niet-agrarische grondgebruikers, gericht op de realisering van maatschappelijke wensen op het terrein van natuur, landschap (inclusief cultuurhistorie), waterbeheer en openbare toegankelijkheid van het landelijk gebied die bijdragen aan het behoud en de versterking van de kwaliteit van het landelijk gebied. (definitie volgens projectgroep Groene Diensten)

Het thema "groene diensten" staat sterk in de beleidsmatige belangstelling. Vooraangekondigd in de nota Voedsel en Groen (p.30) komt de term groene diensten regelmatig terug in het Structuurschema Groene Ruimte 2 (deel 1). Daarnaast worden groene diensten genoemd in de discussies over de herziening van het Europese landbouwbeleid. Dit beleid krijgt meer en meer het karakter van een gemeenschappelijk plattelandsbeleid waarbij het accent verschuift van prijsondersteuning naar liberalisering en plattelandsontwikkeling. De intradepartementale projectgroep Groene Diensten van het Ministerie van LNV heeft zich ten doel gesteld het concept groene diensten verder uit te werken. Onder het concept verstaan de leden van de projectgroep het basisidee dat grondgebruikers en -beheerders groene diensten leveren tegen beloning teneinde maatschappelijke wensen te realiseren. Uitwerking van dit concept betekent onder andere het in kaart brengen van vragers, aanbieders, diensten en producten, economische en internationale aspecten. Daarnaast gaat het om het ontwikkelen van het gewenste en noodzakelijke instrumentarium (subsidies, wet- en regelgeving, onderzoek etc.) teneinde een bijdrage te leveren aan het LNV-beleid voor de groene ruimte. Daartoe heeft de projectgroep in het voorjaar van 2002 een discussienotitie uitgebracht die zowel binnen als buiten LNV uitgebreid besproken is. Op basis van de reacties is een eerste uitwerking gemaakt welke in de zomerperiode besproken is binnen de Stuurgroep Ondernemen in de Groene Ruimte en het beleidsoverleg en in september met Minister Veerman.

Hoewel er binnen LNV nog discussie-punten zijn, zijn er wel overeenkomsten in de ideeën van de beleidsdirecties. Het beeld dat tot dusver hieruit naar voren komt, is dat groene diensten gebiedsgericht geregeld dienen te worden, dat ze betaald kunnen worden uit publieke en private middelen en dat LNV zou moeten sturen en toetsen op hoofdlijnen. Een dilemma is dat LNV niet te gedetailleerd zou moeten aangeven wat ze precies wil (zoals bij Programma Beheer), anderzijds moet LNV om te kunnen toetsen wel kunnen aangeven wat onder groene diensten wordt verstaan. Met name over de "wat"-vraag is er discussie: zijn koeien in de wei, of openheid van het landschap ook een groene dienst? Dient het rijk daarvoor te betalen? Met het oog op de verdere uitwerking van het concept, was de Haagse projectgroep van mening dat meer zicht nodig is op de beelden, ideeën en belangen die buiten LNV spelen rondom groene diensten. Met name gericht op aspecten als de maatschappelijke vraag, de financiering en de rol van verschillende belanghebbenden. Het Expertisecentrum LNV is daarbij om ondersteuning gevraagd.

1.2 Vraagstelling en aanpak

Twee deelvragen hebben centraal gestaan gedurende het project:

1. Wat zijn mogelijke groene diensten volgens verschillende partijen?

Ter toelichting: het gaat dan vooral om die actoren die een bijdrage kunnen leveren maar nog onvoldoende in beeld zijn. Daarbij zijn clusters van actoren onderscheiden:

- overheden (andere departementen, provincies en gemeenten);
- maatschappelijke organisaties waaronder belangenorganisaties voor natuur en milieu, organisaties van burgers (bijv. dorpsbelangengroepen), NGO's, scholen, expertisecentra, banken, en in het bijzonder potentiële leveranciers en bemiddelaars van groene diensten waaronder waterschappen, energiebedrijven, project-ontwikkelaars, natuurverenigingen, recreatie-organisaties en -bedrijven, niet-agrarisch bedrijfsleven, landgoedeigenaren, VVV's, e.d.

2. Welke (haalbare) mogelijkheden zijn er om groene diensten publiek/privaat te financieren?

Ter toelichting: welke partijen hebben belang bij groene diensten, willen ze daarvoor betalen en op welke manier? Er zijn verschillende richtingen verkend, maar nog weinig is uitgewerkt. Voorbeelden zijn gedachten over erfdienstbaarheid, gebiedsfondsen, een beursmodel, enz.

De beantwoording van deze vragen heeft plaatsgevonden middels analyse van literatuur en relevante beleidsnota's, het houden van interviews en het schrijven van state of the art papers.

Er zijn drie papers geschreven: een paper die de positie van de rijksoverheid analyseert (op basis van beleidsnota's), een state of the art paper betreffende resultaten van onderzoek en maatschappelijke signalen en een paper die vanuit economisch perspectief de aard van groene diensten beschrijft.

De bijlagen 1 en 2 bevatten een overzicht van geïnterviewde organisaties en de gebruikte vragenlijst.

Criteria voor keuze van de geïnterviewde overheden waren geografische spreiding, nauw betrokken of op afstand bezig met groene diensten en de vertegenwoordiging van zowel stedelijke als plattelandskernen. Binnen het brede cluster van maatschappelijke organisaties zijn actoren benaderd die deels buiten het reguliere circuit van LNV vallen.

De resultaten uit de interviews zijn verwoord in een zogenaamde Signalenbrief die aangeboden is aan de Stuurgroep Ondernemen in de Groene Ruimte.

Qua werkwijze is gekozen voor een organisatiebrede aanpak. In het kader van de strategische organisatie-ontwikkeling kregen alle medewerkers van het Expertisecentrum de mogelijkheid hun medewerking aan dit project te verlenen. Daarmee zijn zo breed mogelijk expertises en vaardigheden benut, ontstonden andere collegiale werkrelaties en werden nieuwe ervaringen op het vlak van projectmatig werken opgedaan (kortlopend traject, blokperiode van interviews).

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 bevat vanuit economisch perspectief een beschouwing over de aard van groene diensten. Hoofdstuk 3 is de weerslag van de gehouden interviews. Hoofdstuk 4 sluit af met aandachtspunten bij de verdere uitwerking van het concept groene diensten.

In de bijlagen is achtergrondmateriaal opgenomen: interviewvragenlijst en overzicht van geïnterviewden en een literatuurlijst voor degenen die verder willen lezen.

2 Tot uw dienst, maar niet voor elke prijs.

Een economische benadering van groene diensten

2.1 Diensten in een groene ruimte

In een eeuw tijd is de samenleving veranderd naar een niet-agrarische samenleving met een sterke mate van verstedelijking. Dit heeft grote effecten op de groene ruimte gehad. Tussen wonen, werken en (be)leven voltrok zich een scheiding en de ruimte kreeg een ander perspectief. De overheid bepaalt met haar ruimtelijke ordening nadrukkelijk de bestemming, gebruiksfuncties en dus de economische waarde. Waar eertijds meervoudige functies van de ruimte vanzelfsprekend waren en in een bepaalde balans verkeerden, treedt door functiewijziging en economische druk meer en meer frictie op. Dit betreft bijvoorbeeld de (tijdelijke) waterberging, de verarming van flora en fauna als gevolg van een noodzakelijke intensivering van het agrarisch gebruik onder druk van het landbouwbeleid en de toenemende behoefte van recreatief (mede)gebruik.

Gronden met agrarische bestemmingen zijn vaak nog de (laatste) plaatsen waar waarden zoals rust, ruimte, duisternis gevonden kunnen worden. Maatschappelijk gezien is natuurbeheer geen gewone economische activiteit en voor de agrarische sector lijkt ook het punt bereikt dat zij door het voorkomen van die waarden geen gewone economische sector meer is.

Groene diensten hebben betrekking op twee soorten ruimtebeheerders: agrariërs en andere private rechtspersonen. Voor de agrariërs ligt er een duidelijke relatie met de (verwachte) omslag in het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de EU. Speerpunt is daarbij dat prijssteun omgezet wordt in compensatie en dat prestaties van de agrarische bedrijven op het gebied van natuur of milieu die boven de goede landbouwpraktijk uitstekend beloond kunnen worden. Gezien de grote nadruk op de 'Brusselse kaders' voor de financiering (Nota aan de Minister, 19-09-02) wordt voorzien dat groene diensten een (zeer) belangrijke rol in het agrarische ruimtegebruik gaan spelen.

Groene diensten liggen grotendeels nog op de ambtelijke tekentafel. Op basis van de vraag van de Staatssecretaris van LNV *'Op welke wijze kunnen agrarische ondernemers een bijdrage leveren aan de maatschappelijke beheersfunctie voor het landelijk gebied binnen een duurzame bedrijfsvoering?* heeft de Raad voor het Landelijk Gebied nog vrij recent een advies uitgebracht onder de titel *'Groene diensten: van ondersteunen naar ondernemen, Advies over groene diensten in het landelijk gebied'*.

De Raad komt geeft in haar advies aan dat groene diensten maatschappelijk van belang zijn en positioneert de groene diensten in het bovenwettelijke domein. De Raad ziet groene diensten als producten waarvoor een markt is. Een omissie van de Raad is de constatering "zonder een duidelijke vraag is er geen grondslag voor betaling van groene diensten", zonder daaraan de consequentie te verbinden dat daardoor over de wijze van vermarkting van groene diensten geen uitspraak te doen is. De Raad constateert dat de vraag naar groene diensten in de huidige discussies nog niet als uitgangspunt dient. Helaas wordt door de Raad niet ingegaan op de fundamentele vraag wat groene diensten waard zijn en wat de prijsvormings-aspecten zijn. De oplossing in de vorm een een beursmodel mist daarmee argumentatie.

Door het Expertisecentrum LNV zijn interviews gehouden om meer zicht op de beeldvorming rondom groene diensten te krijgen. Het blijkt dat het begrip niet los te zien is van de achterliggende doelen, waarvoor groene diensten het instrument zijn. Groene diensten worden gepositioneerd in het bovenwettelijke. Ze stijgen uit boven de Goede Landbouw Praktijk.

Deze goede landbouwpraktijk (GLP) is momenteel (in het POP) gedefinieerd als 'het voldoen aan de normen en eisen uit relevante wetgeving op het terrein van milieu en meststoffen, bestrijdingsmiddelen, dierenwelzijn en diergezondheid.'
GLP is een dynamisch begrip. Het wijzigt mee met de wijzigende wet- en regelgeving (bijvoorbeeld spuitvrije zones). Daarmee worden groene diensten, die immers uitgaan van een niveau boven GLP, ook een dynamisch geheel. Momenteel is nog gekozen voor een statische GLP.

Naar voren komt dat groene diensten zowel betrekking hebben op kwaliteiten (ruimte, rust, natuur en biodiversiteit) als op diensten sec (recreatie, water, zorg en educatie). De kwaliteiten liggen met name in het publieke (collectieve) domein en de diensten sec op het private (individuele) en commerciële terrein. Watergebonden taken nemen een middenpositie in, omdat deze blauwe diensten (bijv. piekberging) niet geheel vrijwillig zijn.

Opmerkelijk is dat de waarden, zoals ruimte en rust, ook als groene dienst gezien worden. Dit zijn ze echter niet omdat deze waarden bepaald worden door de bestemming. De intensiteit van de bedrijfsvoering van bijvoorbeeld een akkerbouwbedrijf of melkveebedrijf staat geheel los van deze waarden.

Groene diensten bevinden zich daarmee op het snijvlak van enerzijds voorzien in maatschappelijke behoeften zonder directe koppeling aan de continuïteit van de landbouw en anderzijds de agrarische continuïteit als uitdrukkelijke voorwaarde voor het behoud van het (cultuur)landschap.

2.2 De vraag naar groene diensten

De vraag naar groene diensten is tamelijk onbekend en vrij abstract gedefinieerd. Het gaat dan om begrippen als natuur, biodiversiteit, landschap, water (waterkwantiteit en waterkwaliteit), cultuurhistorie, toegang tot het landelijk gebied, bodem (erosiebeperking), stilte en duisternis. In de huidige discussies wordt aan deze vraag weinig aandacht besteed. Ook de vrager blijft veelal in het vage. Toch zal voor een vermarkting van groene diensten duidelijk dienen te zijn wat deze groene diensten zijn en wie de behoefte aan deze diensten heeft. Zonder behoefte geen vraag en zonder vraag geen economische markt waarop aanbieders kunnen opereren.

2.2.1 "Maatschappelijke vraag"

Impliciet wordt uitgegaan van het voortbestaan van de agrarische activiteiten als hoofdactiviteit. Zo gedefinieerd zijn groene diensten *indirecte 'producten'*, waarbij de hoofdactiviteit onderhevig is aan inperkingen of *externe effecten*, waarvan geen gebruiker uit te sluiten is. Dit correspondeert met het beeld van een enquête van het onderzoeksinstituut Alterra onder het publiek van de Floriade. Het grootste deel van de geënquêteerden vindt dat boeren hun geld moeten verdienen door zowel de agrarische activiteiten als door groene diensten. Productie van voedsel wordt als de hoofdfunctie gezien. Natuurschoon en recreatie zijn tweede functie. Agrarische productie moet in Nederland blijven en het onderbrengen van intensieve agrarische sectoren op bedrijventerreinen zien de meeste respondenten niet als gewenst. Uit de Alterra-enquête blijkt dat tweederde van de mensen vindt dat groene diensten op het gebied van natuur en landschapsbeheer (de collectieve dimensie) betaald moet worden door de overheid. Natuur hoort volgens de respondenten ook in de stad. Wonen in de natuur is voor de helft van de mensen een wens. Organisaties als Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten worden gezien als beheerders van het groen in en om de stad.

Echte groene diensten zijn veelal collectieve prestaties, waarvan individuen moeilijk uitgesloten kunnen worden. Groene diensten bevinden zich daarom in het domein van de collectieve goederen. Groene diensten met een collectief karakter zijn bijvoorbeeld aanleg van bloeiende akkerranden, houtwallen en erfbeplanting, nestbescherming, maaibeheer, aanleg van drassige oevers en andere aspecten van gewijzigd beheer.

Een aparte categorie vormen beperkingen die gebaseerd zijn op dienstbaarheden die in het verleden in de agrarische samenleving voorkwamen (erfdienstbaarheden zoals kerkenpaden en dergelijke) en in onbruik zijn geraakt zijn door verbeteringen in de openbare infrastructuur. Herstel van deze overpadsituaties voor fiets- en wandelroutes in de huidige tijd, kunnen worden gezien als groene diensten.

2.2.2 “Individuele vraag”

'Zaken op het gebied van toerisme, zorg, energie en dergelijke, met een individueel karakter worden wel als groene diensten gezien'. Voorbeelden hiervan zijn recreatie (kamperen bij de boer, sport- en spelactiviteiten, manege e.d.), opslagfaciliteiten (bijv. stalling van caravans), huisverkoop, activiteiten uit de quartaire sector (zorg, kinderopvang) enzovoorts. Het zijn in feite geen groene diensten, maar normale economische diensten die aangeboden en geleverd worden in een groene omgeving.

2.2.3 “Blauwe diensten”

Een aparte plaats nemen blauwe diensten (waterbeheer), maatschappelijke gewenste (omgevings)condities (geen licht- en horizonvervuiling) of agrarische bedrijfsvoering onder natuurlijke condities in ruime zin (bijv. productie-omstandigheden in het veenweidegebied) in. Ze dienen een collectief belang en kunnen inperkend zijn voor aspecten van de reguliere agrarische bedrijfsvoering, maar gaan uit van agrarische continuïteit. Hier is sprake van agrarische activiteiten met handicaps, vergelijkbaar met bergboeren in andere landen.

2.3 Het aanbod van groene diensten

Verbreiding, waarbij het gaat om producten en diensten uit andere economische sectoren, is niet op te vatten als een groene dienst, maar als een dienst in het groen. Voor groene diensten speelt alleen een aanbodsoverweging met betrekking tot directe effecten. Indirecte effecten zoals groene ruimte, rust, ruimte of duister onttrekken zich aan de scope van groene diensten, omdat er geen sprake is van een prestatie, maar een afgeleide van de bestemming van het grondgebruik.

Produceren onder natuurlijke of quasi natuurlijke handicaps (zoals peilverhoging, waterfuncties) is geen prestatie, maar een belemmering waarvoor compensatie van toepassing is. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld een ander maaibeheer waar vrij te kiezen prestatie geleverd wordt.

Bij de producenten wordt een afweging van kosten en (verwachte) baten gemaakt. In het voorgaande is al aangegeven dat de definitie van de groene diensten niet eenduidig is en ook over de vragers bestaat weinig zekerheid. Het is daarom moeilijk een private vraag naar groene diensten, waarvoor een markt zou (kunnen) zijn, aan te geven. Op het collectieve vlak is wel sprake van een markt, hoewel de vraag op die markt deels nog geformuleerd moet worden.

Groene diensten lijken zich dus met name te concentreren rond (indirecte) effecten (van inperkingen) op de agrarische bedrijfsvoering. Er is sprake van gemengde goederen. De prijsvorming van de dienst staat in relatie tot de prijsvorming van de hoofdproducten. Zo bezien, is er nauwelijks een normale, positieve, productiefunctie te formuleren, maar veeleer een negatieve productiefunctie die afgeleid is uit de kosten of gederfde opbrengsten van de inperkingen op de reguliere (goede) landbouwpraktijk.

Voorzover inperkingen op de bedrijfsvoering zelfgekozen zijn, is sprake van groene diensten waarbij de beloning een betaling is van de gemaakte kosten en/of gederfde opbrengsten.

Naast zakelijke argumenten spelen voor agrarische ondernemers ook emotionele aspecten mee. Zaken die zij niet als waardevol of wenselijk zien, zullen op weinig begrip en dus draagvlak kunnen rekenen.

Tot slot kunnen locale of regionale verschillen leiden tot andere verhoudingen voor een zelfde groene dienst. Bepaalde diensten kunnen niet mogelijk of gewenst zijn of slechts locatiespecifiek ingezet worden, waardoor diensten van bepaalde grondbezitters mogelijk juist uitgesloten dienen te worden.

2.4 De markt

Uit de voorgaande beschrijving van vraag en aanbod is echter gebleken dat groene diensten niet zo maar gewone producten zijn. Het omschreven beursmodel van de Raad voor het Landelijk gebied zal niet zondermeer toepasbaar zijn

Al met al is vanuit vraag- en aanbodzijde geen sprake van een normaal functionerende markt met volledige mededinging voor groene diensten. Zowel bij vraag en aanbod van veel groene diensten is er veelal sprake van een bovenindividueel belang. Het is in dat licht dan ook niet verwonderlijk dat huidige initiatieven gebiedsgebonden contracten over maatschappelijk geformuleerde en gekwantificeerde wensen betreffen.

Dat de huidige prijsstructuur voor groene diensten veelal gericht is op een schadeloosstelling, een kostenplus-benadering of beheersvergoeding met een overheid als vrager, is gezien de aard van de producten (gemengde goederen) en regionale waardeverschillen evenmin verwonderlijk.

3 Signalen uit de arena

De signalen uit de arena zijn gegroepeerd rondom de hoofdvragen uit het interview: wat zijn het voor diensten, waarom, waar en hoe kunnen groene diensten gerealiseerd worden.

3.1 Wat zijn groene diensten?

Uit de interviews met andere departementen en provincies komt naar voren dat helderheid nodig is welke doelen je wilt bereiken met groene diensten. Groene diensten gaan verder dan het wettelijk minimum zoals vastgelegd in de Goede Landbouw Praktijk (GLP). Als extra dimensie wordt ook genoemd dat het gaat om leefklimaat en beleving. "We hebben boeren nodig om Nederland groen, open en leefbaar te houden" (VWS). VROM geeft aan dat de huidige definitie te aanbodgericht is en dat groene diensten geen betrekking hebben op milieumaatregelen en op situaties waarbij alle betrokkenen zich aan een verscherpt regiem dienen te houden (zoals bij regionaal waterbeheer). V&W stelt de vraag of peilverhoging wel een groene dienst is, in feite heeft in het verleden de natuur de landbouw een 'groene dienst' geleverd door het waterpeil te verlagen.

Groene diensten zijn een Haags begrip dat slechts beperkt lijkt te leven bij gemeenten. Gemeenten vullen het begrip groene diensten breder in dan de LNV-definitie, gericht op bijvoorbeeld landschap (ook rust, ruimte en stilte), natuur en biodiversiteit, milieu (zelfs asbestsanering), recreatie, water, zorg en educatie. Ze gaan hierbij met name uit van de behoeften van stedelijke bewoners en maken onderscheid tussen publieke zaken (zoals rust en ruimte) en private activiteiten (zoals commerciële recreatieve activiteiten). Een vraag is of overheden zelf ook leveranciers kunnen zijn van groene diensten.

De definitie van LNV sluit niet aan bij de beleving van maatschappelijke organisaties. Amendementen op de omschrijving zijn dat leveranciers van groene diensten niet zozeer grondgebruikers maar ruimtegebruikers zijn en dat het zowel gaat om eigenaren van grond als om pachters en verpachters. Projectbureau de Venen geeft als definitie: "Een gebiedsgebonden contract waarin maatschappelijke wensen worden geformuleerd en gekwantificeerd inclusief financiële afspraken". Men vult groene diensten vooral vanuit het eigen (sectoraal) belang in. Ook educatie, cultuurhistorische objecten, vloeiwelden, struinnatuur, 'sparen op (beregenings)water' of het recht op duisternis, worden wel als groene dienst gezien. Niet alle waterdiensten worden als groene (of blauwe) diensten gezien. Piekberging, het beschikbaar stellen door boeren van overloopgebieden, is wel een groene dienst, calamiteitsberging daarentegen niet, aangezien daarvoor polders door het bevoegd gezag gevorderd kunnen worden, bijvoorbeeld als een gemaal weigert. Natuurvriendelijke oevers zijn geen diensten maar taken van het waterschap. Bij peilverhoging om eutrofiëring tegen te gaan en de waterkwaliteit te verhogen zou uitgegaan moeten worden van het principe 'de vervuiler betaalt', dit is dus geen groene dienst. Peilverhoging ten behoeve van natuur of landschap weer wel (Hoogheemraadschap). Een verschil tussen groene en blauwe diensten is dat blauwe diensten vaak niet vrijwillig zijn.

3.2 Waarom dienen groene diensten gerealiseerd te worden?

Eenzijds wordt er voor gepleit om groene diensten te plaatsen binnen de maatschappelijke discussie over het platteland en niet te koppelen aan de toekomst van de landbouw (prov. Gelderland). Anderzijds wordt gesteld dat groene diensten een bijdrage leveren aan het continuïteitsperspectief van agrarische bedrijven. De landbouw draagt bij aan de kwaliteit van het cultuurlandschap: "de landbouw is op zich al een groene dienst" (provincie Utrecht en Noord-Holland). De zorg van VWS is vooral het behoud van diverse leefklimaten op het platteland. "De samenleving heeft behoefte aan landschap, de boer is daarvoor nodig" (VWS).

Rode draad bij de gemeenten is dat groene diensten vooral van belang zijn voor het behoud en de ontwikkeling van het agrarisch cultuurlandschap, als reactie op wensen vanuit de maatschappij. Groene diensten zijn daarmee sterk gekoppeld aan de functie landbouw.

De maatschappelijke organisaties noemen verschillende motieven, geredeneerd vanuit hun eigen doelstelling. Zo stelt de Bond Heemschut "groene diensten zijn alle activiteiten die in de niet-stedelijke gebieden plaats vinden om de waargenomen erosie van cultuur en natuur tegen te gaan, waar mogelijk te herstellen, maar ook te onderhouden en te beheren". De Vereniging Eigen Huis signaleert een verschuiving naar aandacht voor de woningkwaliteit naar aandacht voor sociaal klimaat en groen, waarbij waardebehoud (zoals blijvend uitzicht), betaalbaarheid, zekerheid, zeggenschap en keuzevrijheid belangrijke thema's zijn. De Rabobank stelt de continuïteit van agrarische bedrijven centraal en maakt daarbij onderscheid tussen ondernemers die produceren voor de wereldmarkt en (veelal kleinere) verbrede landbouwbedrijven die groene diensten leveren. Het Hoogheemraadschap ziet daarentegen de landbouwproblemen als een grondprijsprobleem, en groene diensten als een noodsprong vanuit de landbouw die onvoldoende soelaas biedt. Als aandachtspunt wordt verder genoemd dat ook vanuit de beleving van allochtonen naar het landelijk gebied gekeken zou moeten worden

3.3 Waar kunnen groene diensten worden geleverd?

Collega-departementen en provincies geven aan dat groene diensten in principe overal geleverd zouden kunnen worden. Voor zover specifieke gebieden worden genoemd, verwijst men naar ingezet beleid in pilots, streekplannen e.d, gebieden met een waterproblematiek, nabij steden, reconstructiegebieden en landschappelijk of cultuurhistorisch aantrekkelijke landschappen. "Groene diensten vooral inzetten in situaties en gebieden waar de markt niet volledig werkt"(VROM). Uitgaande van het NMP4 ziet VROM een belangrijke functie voor groene diensten bij de stimulering van de omschakeling naar duurzame landbouw, waarbij de prioriteit ligt in en rond de grote natuurgebieden (p.143 e.v.).

De ondervraagde gemeenten sluiten geen gebieden uit, maar leggen het accent op gebieden nabij steden en natuurgebieden (bufferfuncties) en waardevolle cultuurlandschappen. Er zijn verschillende meningen of groene diensten juist wel of niet binnen de EHS gestimuleerd dienen te worden. Sommige gemeenten zijn betrokken bij de proeftuinen kwaliteitsimpuls landschap, waar in feite geëxperimenteerd wordt met groene diensten op het gebied van natuur en landschap. Daarnaast wordt een relatie gelegd tussen groene diensten en GIOS (groen in en om de stad).

De visie van maatschappelijke organisaties op dit punt is heel verschillend en varieert van inzet van groene diensten in heel Nederland (Federatie Particulier Grondbezit en Brabantse Milieu Federatie) tot met name in specifieke, landschappelijk waardevolle gebieden en gebieden die bereikbaar zijn vanuit de woonomgeving. Het Hoogheemraadschap stelt: "groene diensten zou je vooral moeten ontwikkelen op plekken met een hoge 'kijkdichtheid' waar veel mensen het dagelijks zien/beleven.

Het groene hart is voor veel mensen ‘kijkgroen’, waar vanaf de snelweg of vanuit de trein naar gekeken wordt”.

3.4 Hoe kunnen groene diensten worden gerealiseerd?

Sturing

Andere departementen en provincies willen niet alleen publieke maar ook private partijen betrekken bij de uitvoering van groene diensten, ook ten aanzien van de financiering. Een voorbeeld daarvan is een camping met aanliggend natuurterrein, waarbij de recreatie meebetaalt aan de natuur (VWS). Tegelijkertijd heeft men niet zulke hoge verwachtingen daarvan (provincie Gelderland en Noord-Brabant). In de arena van groene diensten ziet men ook een rol voor mobiliserende regionale actoren zoals banken, projectontwikkelaars en verzekerings-maatschappijen. De ruimtelijke ordening en het GLB zijn volgens EZ belangrijke scharnierpunten die belemmerend werken voor ondernemers. Volgens EZ zouden “groene diensten moeten worden geformuleerd en vastgelegd in contracten, bij voorkeur op basis van natuur- of landschapsbestekken en in de vorm van prestatienormen die wettelijk toetsbaar zijn”. Het ministerie van LNV zou volgens de provincie Utrecht meer moeten durven loslaten en moeten sturen op output. De provincie Brabant gaat uit van een driedeling; 1) sturen op eigen verantwoordelijkheid binnen een wettelijk kader 2) activiteiten die extra inkomsten genereren, beheersvergoedingen 3) beloning voor extra prestaties, groene diensten. Dit betekent wel een onderscheid tussen beheer van bestaande en aanleg van nieuwe landschappelijke elementen.

Gemeenten geven aan dat recreatieschappen een verantwoordelijkheid hebben ten aanzien van de openbare toegankelijkheid van het landelijk gebied, de waterschappen ten aanzien van waterdiensten. Banken kunnen een rol spelen bij fondsmanagement. Gemeenten hebben een rol door het flexibeler maken van het bestemmingsplan. Gemeentegrenzen werken belemmerend, met name wanneer een gemeente wel recreatieve behoeften heeft, maar geen eigen buitengebied.

De geïnterviewde maatschappelijke organisaties geven een aantal suggesties ten aanzien van de uitvoering. Ze zien een belangrijke rol voor de rijksoverheid, voorwaarde wel is dat de uitvoering eenvoudig wordt geregeld. De invulling zou vooral op regionaal niveau moeten plaatsvinden. Mogelijkheden daarvoor zijn regionale planning, een gebiedsautoriteit die de publiek-private samenwerking en gebiedsfondsen regelt, waterschappen of omgevingsschappen. Een idee is om het systeem van waterbeheer op te schalen naar ‘parkbeheer’, waarbij burgers op regionaal niveau direct meebetalen en waarbij boeren kunnen produceren onder bepaalde omgevingscondities. Een andere suggestie is het formuleren van een ‘een gebiedsgerichte wet op de plattelandsvernieuwing’, analoog aan de wet op de stads- en dorpsvernieuwing (Heemschut). Zo’n wet zou niet alleen restrictief moeten zijn maar gebaseerd moeten zijn op ontwikkelings-planologie en onderscheid moeten maken tussen gebiedszones met verschillende waarden. Volgens de Vereniging Eigen Huis zou wettelijk geregeld en gefaciliteerd moeten worden dat huurders en kopers meer inspraak en verantwoordelijkheid krijgen voor de eigen woonomgeving. De Rabobank bepleit voor een zakelijke, herkenbare insteek en een gezonde economische basis voor groene diensten (geen subsidie imago) die draagvlak heeft bij burgers. Helderheid is nodig over de gewenste prestatie en kwaliteit. Agrarische natuurverenigingen zijn een mogelijke uitvoeringspartij (projectbureau de Venen). De rol van vrijwilligers, bijvoorbeeld adoptie van beheer door lokale groepen dient daarbij niet te worden vergeten. Bij de beëindiging van de subsidie voor Landschapsbeheer Nederland zou een gat kunnen vallen in het weidevogelbeheer (Vogelbescherming). Vogelbescherming bepleit verder een goede monitoring van effecten en resultaten van groene diensten, onderzoek naar methoden en het uitvoeren van pilots.

Financiering

Collega-departementen en provincies pleiten voor het benutten van publiek-private financieringsmogelijkheden en het benutten van het ‘multipliereffect’. Dit laatste

betekent niet alleen dat met geld nieuwe financiële middelen gecreëerd kunnen worden doordat publieke investeringen particuliere investeringen aantrekken. Andersom kan door ondernemerschap te stimuleren ook het klimaat voor publieke en private investeringen gunstiger worden. Een voorwaarde voor het welslagen van groene diensten is aandacht voor de grondprijspromblematiek. Knelpunten daarbij zijn de hoge grondprijzen (bijvoorbeeld wanneer tegen de prijs voor bouwgrond groen om de stad gerealiseerd moet worden) en de waardevermindering van grond (bijvoorbeeld bij omzetting van agrarische grond in natuur of landschapselementen). De financiering dient vooral 'WTO-proof' te zijn. Men maakt onderscheid tussen compensatievergoeding voor gedeerde inkomsten (zoals bergboerenregeling of een compensatie of planschadevergoeding bij verplicht waterbeheer) en een redelijke beloning voor extra prestaties (groene diensten). Een financieringsvoorbeeld is de 'watertoets': betaling door degene die profiteert van een bepaalde ingreep wanneer water minder gemakkelijk afgevoerd kan worden (zoals bij stedenbouw). Groene diensten zouden volgens EZ volgens een eerlijk marktsysteem geëxploiteerd moeten worden. Op basis van een niet geormerkt budget voor een regio zou de publieke vraag moeten bepalen hoe dit wordt besteed, waarbij de behoeften (koe in de wei of nieuwe weg) onderling concurreren (EZ). Groene diensten dienen opgenomen te worden in een te vormen Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG).

Sommige gemeenten (zoals Schipluiden) zijn voorstander van of werken al met een gebiedsfonds waarbij de stad meebetaalt voor de groene diensten die het platteland levert. Anderen geven aan dat in zo'n geval plattelandsgemeenten dan ook zouden moeten betalen voor 'rode diensten'. Een voorstel is dat gemeenten een percentage (bijvoorbeeld 10-25%) meebetalen, gekoppeld aan een maximale afstand buiten de stad (gemeente Amsterdam).

Rode draad bij gemeenten is de stelling: wie bepaalt, betaalt, dus het overheidsniveau dat doelen bepaalt, is ook verantwoordelijk voor de financiering. De financiering zou vooral moeten komen uit publieke middelen, met name van rijk en provincie.

Maatschappelijke organisaties bepleiten een gezonde financiële basis voor groene diensten. De Rabobank benadrukt dat groene diensten boven-wettelijke prestaties zijn die zakelijk geregeld moeten worden waarbij een 'subsidie imago' pertinent moet worden vermeden. Het rijk zou een zekere bodemfinanciering kunnen regelen (de Venen). Om agrariërs voldoende te motiveren bepleit het Nationaal Groen Fonds (NGF) om langlopende leningen met lagere rentevoet mogelijk te maken. Bij waardevermindering van grond zou een permanente vergoeding in de vorm van een percentage van de grondprijzen (bijv. 4%) kunnen worden toegepast. Voor zo'n constructie volgens het NGF Brusselse middelen beschikbaar zijn. De Brabantse Milieu Federatie voert aan dat zeker bij (onvrijwillige) blauwe diensten alleen een compensatievergoeding onvoldoende motiveert. Piekberging van water zou volgens het Hoogheemraadschap vergoed kunnen worden per kubieke meter per seconde vervangende berging c.q. gemaalcapaciteit, zo'n bedrag zou eenmalig uitgekeerd en vervolgens als (jaarlijkse) vergoeding versleuteld kunnen worden (Hoogheemraadschap). In groene, bosrijke gemeenten zou de gemeente een heffing aan burgers kunnen opleggen ten behoeve van de leveranciers van groen (Federatie Particulier Grondbezit). In een stedelijke omgeving zou een wijkontwikkelingsmaatschappij een optie zijn, een fonds waarin belanghebbenden een bijdrage storten ten behoeve van wijkgroen (Vereniging Eigen Huis). De geïnterviewden noemen een scala aan financieringsmogelijkheden die genoemd staan in bijlage 3.

Samenvattend gaat het om de volgende signalen:

- Het begrip groene diensten wordt vrij breed ingevuld, men schaar hier ook zaken als cultuurhistorische objecten en educatie onder. Het beeld is dat individueel vermarktbaar activiteiten zoals horeca, huisverkoop, campings e.d. niet onder groene diensten vallen. Bij groene diensten gaat het om bovenwettelijke, extra prestaties die beloofd zouden moeten worden. Wateractiviteiten zijn maar ten dele groene (of blauwe) diensten, afhankelijk van het beoogde doel en de mate van vrijwilligheid. Bij (veelal wettelijke) milieumaatregelen dient uitgegaan te worden van het principe 'de vervuiler betaalt'.

- Groene diensten zouden vooral gebiedsgericht ingevuld moeten worden en lijken met name interessant in gebieden die aantrekkelijk zijn vanuit natuur, landschappelijk of recreatief oogpunt.
- De conclusie ten aanzien van sturing is dat men pleit voor een duidelijke, niet-centralistische rol van de rijksoverheid die samenwerkingsrelaties bevordert. Een goede afweging van belangen, een heldere communicatie naar betrokkenen en het creëren van voldoende draagvlak zijn daarbij essentieel. Van LNV wordt enerzijds initiatief verwacht: het realiseren van randvoorwaarden zoals budget, een 'Brussel/WTO-proof' regeling en bestuurlijke afspraken met lagere overheden. Anderzijds is een faciliterende rol nodig bij het mogelijk maken van PPS en regionale/lokale financieringsvormen. Bij de uitvoering van groene diensten zouden de volgende uitgangspunten moeten gelden:
 - Wie vervuult, betaalt
 - Wie bepaalt, betaalt
 - Wie profiteert, betaalt
- Ten aanzien van de financiering maakt men onderscheid tussen wettelijke verplichtingen, vergoedingen/compensaties en beloningen voor extra prestaties. Bij groene diensten kan het gaan om publieke en private financiering, de verwachtingen ten aanzien van private partijen zijn echter niet hoog. Naast inzet van rijksmiddelen, bijvoorbeeld via een Investeringsbudget landelijk gebied, kan een mix van financiële instrumenten ingezet worden. Een aantal veelbelovende mogelijkheden zouden nader verkend moeten worden zoals: het stimuleren van regionale fondsen, inzet van heffingen, compensatie-gelden en schadevergoedingen, fiscale (groen)maatregelen en aanpassing van het grondbeleid.

4 Aandachtspunten bij verdere uitwerking van het concept groene diensten

Op basis van de papers en interviews kunnen de volgende aandachtspunten benoemd worden:

- Er bestaan grote kennisverschillen ten aanzien van groene diensten bij de verschillende geïnterviewde actoren. Men definieert groene diensten zeer verschillend. Bovendien bekijkt een ieder het concept vanuit de eigen optiek. Hierdoor ontstaat gemakkelijk spraakverwarring, tevens kan het de onderlinge afstemming van beleid bemoeilijken. Het lijkt wenselijk beter met de omgeving te communiceren. Door een betere communicatie en discussie met de betrokken actoren kan een meer eenduidig beeld ontstaan.
- Uit de interviews blijkt dat bij de verschillende belanghebbenden met name aandacht is voor (deel)oplossingen die aansluiten bij de doelen van de betreffende organisatie. De geïnterviewde organisaties redeneren veelal niet vanuit een integraal, totaal-concept van groene diensten. De oorzaken ervan kunnen verschillend zijn. Vanzelfsprekend spelen het eigen belang en de kennisverschillen een rol, evenals het onvoldoende bekend zijn met standpunten van andere partijen.
- Gezien de noodzaak van het "VBTB-proof" zijn van beleid is het noodzakelijk om de doelen die LNV wenst te bereiken met groene diensten te vertalen in toetsbare prestaties en -termen. Hierbij dient ook voldoende aandacht te zijn voor de afstemming van doelen binnen LNV en daarbuiten met andere departementen en op verschillende schaalniveaus.
- Per gebied (gemeente, provincie, regio) zijn specifieke kenmerken en kwaliteiten op het vlak van natuur en landschap etc. aanwezig. Deze worden ook door geïnterviewde organisaties benoemd. Aanwezige kenmerken kunnen vanuit een landelijke optiek van belang zijn, vanuit de provinciale optiek, of vanuit de regio-optiek. Het is van belang per gebied de huidige en de toekomstige gewenste kenmerken te benoemen en te beschrijven welke schaars zijn of kunnen worden (deels ten gevolge van autonome ontwikkelingen) en aan te geven op welke wijze deze schaarste kan worden aangepakt. Het maken van een gebiedsvisie is daarvoor een geschikt instrument. Hierin kunnen de verschillende eisen vanuit de verschillende schaalniveaus beschreven worden.
- De waarden die de verschillende actoren aan gebiedskenmerken toekennen dienen (zoveel mogelijk) met elkaar in overeenstemming te worden gebracht. Dit is nu veelal niet het geval. Het tot stand brengen van (gebieds)visies waar de meningen van verschillende actoren (gebiedsactoren, provincie, landelijke overheid) in opgenomen zijn, is een belangrijk en ingewikkeld proces. De acceptatie van de visie en de implementatie ervan worden in sterke mate bepaald door de kwaliteit van het proces. Dit proces zal veel aandacht moeten krijgen. Het gaat dus om het proces binnen de gebieden maar ook tussen de verschillende overheden. Tevens dient aandacht besteed te worden aan de in de regio beschikbare (proces) kennis .
- Het blijkt dat de geraadpleegde belangengroepen groene diensten vaker als een "verlanglijst" benaderen en benoemen dan als een keuzevraagstuk waarbij deze groepen zelf (financiële) verantwoordelijkheid dragen. Hiermee dient door LNV

rekening gehouden te worden gezien de mogelijk te (hoge) verwachtingen van (de private) financiering van deze groene wensen.

- Er is veel energie te bespeuren bij de verschillende geïnterviewde organisaties om inhoud te geven aan de (verbetering van) kwaliteiten die in de gebieden aanwezig zijn. Naast de gemeenten en de provincies zoeken op vele plaatsen groepen naar mogelijkheden de waarden te behouden of ze maken plannen voor de toekomst. Het aanhaken bij en het ondersteunen van deze energie is belangrijk. Hoewel dit in eerste instantie een taak is van de provincies zijn er zeker vanuit LNV mogelijkheden om dit te ondersteunen. Aanhaken kan onder meer gebeuren door pilots uit te zetten of te ondersteunen die aansluiten bij ontwikkelingen die er nu reeds zijn.
- Groene diensten zijn een instrument om landschappelijke kwaliteiten te handhaven of te verbeteren, in relatie tot mensenwensen. Er zijn echter veel meer mensenwensen, dan alleen wensen ten aanzien van kwaliteiten van het landelijk gebied. Veel van deze wensen scoren hoger op de ranglijst van mensenwensen dan de landschappelijke kwaliteiten van het gebied. Het gaat hierbij om onderwerpen als: mobiliteit, kinderopvang, sociaal culturele voorzieningen, inbedding van kwetsbare groepen (allochtonen, groepen die uit de intramurale zorg geplaatst worden, criminaliteitsbestrijding) in de sociale structuur. Bij de discussie over de gewenste ontwikkelingen in de gebieden dienen deze thema's meegenomen te worden. Het maakt de discussie breder, complexer maar zeker ook aansprekender voor de bewoners.
- Het tot nu toe ontbreken van een markt voor groene diensten geeft een aanwijzing voor de geringe vermarktbaarheid van deze diensten (gegeven ook de specifieke aard van de diensten). De grote aandacht voor marktwerking gaat voorbij aan de mogelijkheden die andere (niet marktconforme) instrumenten kunnen bieden. Het verdient aanbeveling om instrumenten breed te bezien op het bereik van (complexe) doelen. Fiscale instrumenten en vrijstellingen (van bijv. waterschapslasten) dienen daarin ook betrokken te worden, met name als het om aan de grondbestemming gerelateerde collectieve goederen gaat (rust, ruimte, duister). Hierbij dienen de resultaten van eerdere financiële verkenningen, zoals "Op zoek naar groene diensten" (Stichting Natuur en Milieu, 2002) en "Investeringsvormen voor natuur- en landschapsbeheer" (Centrum voor Landbouw en Milieu) betrokken te worden.

Bijlagen

Bijlage 1. Vragenlijst Interview

Inleiding:

In het kader van het opstellen en voorbereiden van het Structuurschema Groene Ruimte 2 werkt een intradepartementale projectgroep aan de ontwikkeling van het concept Groene Diensten (inclusief het bijbehorende instrumentarium). Vragen die daarbij beantwoord dienen te worden zijn: over welke thema's gaat het, welke diensten worden gevraagd en geleverd, op welke vergoedingsbasis etc. Het Expertisecentrum LNV ondersteunt de projectgroep daarbij door o.a. via interviews antwoorden te verzamelen op bovengenoemde vragen. Ook uw organisatie heeft of kan in de toekomst te maken krijgen met groene diensten. Daarom zijn we in uw mening geïnteresseerd. Graag willen we daarom met u van gedachten wisselen. Uw reacties worden meegenomen in een advies voor de eerder genoemde projectgroep. * Indien nodig iets vertellen over het EC-LNV, het is handig als je onze folder meeneemt.

Wat zijn groene diensten?

1. (binnenkomer) Wat is uw positie binnen uw organisatie? In hoeverre hebt u met groene diensten te maken in uw dagelijks werk?
2. Welk beeld heeft u van groene diensten? Hoe zou u groene diensten willen definiëren? Waar legt uw organisatie vooral het accent op?
3. Wat vindt u van de volgende definitie van groene diensten? (definitie op kaartje zetten en laten lezen)

Groene diensten: activiteiten van grondgebruikers, gericht op de realisering van maatschappelijke wensen op het terrein van natuur, landschap, waterbeheer en openbare toegankelijkheid van het landelijk gebied die bijdragen aan het behoud en de versterking van de kwaliteit van het landelijk gebied.

4. Wat vindt u, zijn bestaande concrete voorbeelden van groene diensten?
Doorvragen ten aanzien van:
 - milieu
 - natuur
 - landschap
 - water
 - recreatie
 - overig
5. Hebt u in de toegestuurde tabel aangegeven welke van de volgende activiteiten volgens u groene diensten zijn? (anders alsnog laten invullen). Welke van die activiteiten vindt u vooral belangrijk?
Hoe waardevol vindt uw organisatie groene diensten? Wat heeft uw organisatie er voor over? (NB. Het gaat niet zozeer om het "prijskaartje" maar om het belang van groene diensten)

Waarom groene diensten?

6. Kunt u een aantal doelen noemen (bijvoorbeeld vier) waarvoor u groene diensten (volgens de bovenstaande definitie) zou willen inzetten. Voor welke doelen zouden groene diensten niet ingezet moeten worden?
7. Welke concrete doelen hebben voor uw organisatie prioriteit? Waarom?

Waar groene diensten?

8. Waar is vooral behoefte aan groene diensten? Waarom? Wie heeft die behoefte?
9. Waar zou de rijksoverheid groene diensten moeten stimuleren? Hoe?
 - overall in Nederland
 - nabij steden
 - nabij natuurgebieden
 - alleen in landschappelijk aantrekkelijke gebieden (zoals Twente, Groene Hart)
 - elders, namelijk....

Financiering

10. Wie dient groene diensten te betalen? (zo mogelijk onderscheid maken naar typen groene diensten, bv natuur, landschap, e.d., publiek-privaat, collectief-individueel)
11. Welke mogelijkheden voor financiering vindt uw organisatie het meest veelbelovend? (ook eigen ideeën) Waarom?
12. Kunt u aangeven (indien mogelijk) wat volgens u een redelijke vergoeding is voor de groene diensten die u belangrijk vindt, of hoe die vergoeding tot stand zou moeten komen?

Uitvoering

13. Welke rol ziet u voor uzelf bij de uitvoering en financiering van groene diensten? Hoe kunt u het beste worden gestimuleerd, wat zijn voor u belemmeringen? Met betrekking tot financiering: in hoeverre wilt u meekoppelen met bestaande financiële stromen, in hoeverre wilt u zelf nieuwe initiatieven/activiteiten op dit vlak ontplooien?
14. Welke rol ziet u voor anderen?
Voorbeelden:
 - burgers,
 - organisaties van vrijwilligers,
 - waterschappen, drinkwatermaatschappijen;
 - banken,
 - agrariërs,
 - projectontwikkelaars, woningbouwcorporaties;
 - provincies, gemeenten;
 - recreatieve en reis organisaties;
 -
15. Hoe kunnen ondernemers, burgers, vrijwilligers concreet worden gestimuleerd groene diensten te leveren? (antwoorden kunnen bijvoorbeeld zijn: goede financiering, regelingen toegankelijk maken, expertise leveren, proces ondersteunen enz. Wat zijn de belemmeringen?

Afsluiting

16. Als u minister van landbouw, natuurbeheer en visserij zou zijn, waar zou u dan aandacht aan besteden? (vragen naar concrete acties)
17. Wat wilt u tenslotte nog kwijt?

Bijlage bij vragenlijst interview. Voorbeeldtabel groene diensten

Water	Is dit een groene dienst?	Belangrijk? (indien ja, aankruisen)	Wat heeft u er voor over?
Vernatting van gronden rond natuurgebieden			
Langer vasthouden van water om verdroging tegen te gaan			
Verhoging van waterpeilen om inklinking te beperken en natuurwaarden te bevorderen			
Aanleg helofytenfilters om milieukwaliteit van grond- en oppervlaktewater te verbeteren			
Aanleg van waterpoelen voor amfibieën			
Uiterwaarden en polders gebruiken als overloop gebied in geval van wateroverlast			
Aanleg van waterkeringen			
Aanleg van natte elementen langs bestaande dijken, kaden, sloten en randen			
...			
Milieu			
Minder vee per hectare houden			
Minder bestrijdingsmiddelen gebruiken			
Minder (kunst)mest gebruiken			
....			
Natuur			
Weidevogels beschermen			
Aanleg en beheer van singels, houtwallen, kleine bosjes			
Natuurbeheer van slootkanten en akkerranden			
Bescherming van specifieke, zeldzame soorten (planten, dieren, vogels, amfibieën, etc.)			
Inzaai van speciale plantenmengsels			
Niet grasland scheuren			
Aangepast maaibeheer			
Maken van een (bedrijfs)natuurplan			
....			
....			
Landschap			
Bescherming van de openheid van het landschap			
Koeien in de wei			
Handhaving van de rust op het platteland			
Natuurbraak (niet benutten van landbouwgrond)			

Cultuurhistorische elementen (reliëf e.d.) in stand houden			
Herstel cultuurhistorische elementen (bv. Molens)			
Landschappelijke elementen rond erven aanleggen en beheren			
Beheer van dijktafsluitingen			
Recreatie			
Aanleg van fiets- en wandelpaden			
Openbare toegankelijkheid op agrarische gronden			
Recreatieve toegankelijkheid van oevers			
Aanleg en beheer van recreatieve voorzieningen zoals overstapjes, picknickbanken, bewegwijzering e.d.			
Verblijfsrecreatie op het platteland, minicampings, horeca			
Organisatie van uitjes, excursies voor binnenlandse of buitenlandse bezoekers			
Overig			
Landbouw en zorg bedrijven (opvang van bejaarden, jongeren, gedetineerden, gehandicapten)			
Groen om woningen in stedelijke gebieden			
....			
....			

Bijlage 2. Overzicht van geïnterviewden

Ministerie van VROM	de heer J. Klitsie (afdeling landelijk gebied)
Ministerie van VWS	de heer B. Lamet
Ministerie van EZ	de heer R. Martens (directie Europese Integratie en Strategie)
Ministerie van V&W	de heer P. Regoort (directoraat Water) (op persoonlijke titel)
Provincie Gelderland	mevrouw R. Dumont (afdeling Beleidsontwikkeling)
Provincie Brabant	de heer E. Oosterbeek (afdeling Natuur en Landschap)
Provincie Utrecht	mevrouw C. Steentjes
	de heer W. Dijkman (Dienst Ruimte en Groen)
Provincie Noord-Holland	de heer D. de Ridder (beleidsmedewerker water en groen)
	de heer A. Distel (teamleider natuur)
Gemeente Woerden	mevrouw C. Prins
Gemeente Nijmegen	mevrouw G. Hendriks (stadsecoloog)
	de heer A. Kuhlman (adviseur openbare ruimte)
Gemeente Schipluiden	mevrouw I. Ter Woorst
Gemeente Amsterdam	de heer E. Buijs (Dienst Ruimtelijke Ordening)
Gemeente Bergeijk	de heer T. Duffhues (beleidsmedewerker ruimtelijke ordening)
Gemeente Vlagtwedde	de heer Sinnema (wethouder, o.a. landbouw en groenvoorziening)
	de heer H. Holstein (afdelingshoofd (o.a. groenvoorziening, landschap en natuur)
Hoogheemraadschap Rijnland	de heer J. van der Does (staffunctionaris strategische beleidsvoering)
Vereniging Eigen Huis	mevrouw K. de klerk (beleidsmedewerker Groen en Milieu)
Projectbureau de Venen	de heer Moen
Brabantse Milieufederatie	mevrouw S. Krook
Bond Heemschut	de heer J. van der Haagen
Federatie Particulier Grondbezit	de heer R. van Woudenberg
Vogelbescherming Nederland	de heer H. Kruse
Rabobank Nederland	de heer A. Sjauw-Koen-Fa
	de heer G. Dijksterhuis (stafgroep economisch onderzoek)
Nationaal Groenfonds (NGF)	mevrouw Drs. G.M. van Vliet (strategische advisering)
Zilveren Kruis Achmea	mevrouw J. Doornbos (directiesecretaris)
	de heer M. Isaac (communicatie-adviseur)

Bijlage 3 Genoemde financieringsmogelijkheden in interviews

Vorm	Financierders	Aandachtspunten
Omgevingsschap	Meerdere partijen	
Midden Delflandfonds	Gemeenten	Voorbeeld: Schipluiden. Voorgesteld is door de WLTO en natuurvereniging om middelen in te zetten op basis van het Duurzaam Ondernemers Punten systeem
DOB-fonds, duurzame ontwikkeling buitengebied, het gaat om 50% van de gemeentegelden ontvangen uit de verkoop van EHS-gronden aan de provincie	Provincie	Voorbeeld: gemeente Bergeijk
DOP-NOAP-fonds	Bedrijven	Fonds van het recreatieschap met gelden uit legale vuilstortingen.
EZH-gelden	Gemeente Delft afkomstig uit de verkoop van EZH	Hieruit is een educatie- en recreatieproject gefinancierd
Beursmodel (zoals RLG voorstelt)	Nader in te vullen	Dit is een manier om vraag en aanbod te coördineren
Subsidies zoals Programma Beheer	Rijk	De respondenten hebben veel kritiek op de wijze waarop Programma Beheer functioneert
Wijziging pachtprijs, voorwaarden stellen aan de pacht en dit verrekenen	Gemeente	Ideefase, subsidie dient niet als inkomenssteun te worden gezien
Erfdienstbaarheid, rechten of verplichtingen gekoppeld aan de grond		Lijkt met name relevant voor openbare recreatieve toegankelijkheid
Legaten, acties, adoptieregeling en sponsoring	Particulieren en bedrijven	
Toeristenbelasting	Particulieren	
Doelbelasting	Waterschappen	De vraag is of dit ingezet moet worden voor waterdiensten of breder, waarbij het waterschap een omgevingsschap kan worden
Investeringsbudget Landelijk Gebied (analoog aan ISV)	Rijk	Is in discussie
Afroken winst bij stedbouw, bijvoorbeeld bij VINEX-locaties	Projectontwikkelaars en woningbouw-coöperaties	Hier wordt door gemeenten verschillend over gedacht. Mogelijkheden zijn bv een bedrag per woning of een 1%-regeling (dit laatste idee wordt bestudeerd)
Gemeentelijke heffing in groene gemeenten tbv eigenaren van bos- en natuurterreinen		Voorstel Federatie Particulier Grondbezit
Wijkontwikkelingsmaatschappij, fonds waarin belanghebbenden een bijdrage storten tbv groen		Suggestie van de Vereniging Eigen Huis
Uitkering van gelden voor piekberging		Berekenen op basis van m3 per seconde vervangende berging. Suggestie van het Hoogheemraadschap
Publieke/private grondbank		Voorstel gemeente Vlagtwedde
Een meerwaarde toekennen aan de waarde van natuurgrond (bv 4%)	EU, rijk	Binnen de EU is geld beschikbaar voor zo'n constructie volgens het Nationaal Groen Fonds
Fiscale groenregeling	Banken	
(Basis)budget toekennen richting gemeenten of provincie	Rijk	(on)geoormerkte financiering
Compensatiegelden		Bijvoorbeeld op basis van een 'watertoets', bij stedbouw wanneer de grond niet meer voor waterberging benut kan worden

Bijlage 4 Voor wie verder wil lezen

LNV

- Structuurschema Groen Ruimte 2 (deel, 1), 2001
- Brief aan Tweede Kamer, nr.28184, 09-01-2002, "De toekomst van het Landelijk Gebied"
- Alterrapport 476, 2002, "Innoveren in de Groene Ruimte, een verkenning van methoden"
- KIC september 1998, "Allochtonen en Recreatie"
- KIC november 1996, "Kansen voor agritoerisme"
- KIC mrt. 1999, "Recreatie dicht bij huis"
- Stuurgroep Ondernemen in Groene Ruimte, september 2002, "Internationale context Plattelandsbeleid"
- EC-LNV, september 2002, "Kennis in elk gebied"
- Brief H.Snijders aan Minister, 19-09-2002
- Notitie LOGR, september 2002
- Discussienota Groene Diensten, 2002, projectgroep Groene Diensten
- Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur, juli 2000
- Voedsel en Groen, 2000

VROM

- Nationaal Milieu Beleidsplan 4
- Nationale milieuverkenning 4 en 5
- Vijfde Nota R.O.

V&W

- 4^e Nota Waterhuishouding, december 1998(Waterkader)
- Waterbeleid voor de 21^e eeuw, augustus 2000

BZK/NIZW

- NIZW, Stand van zaken Bans-pilot Vitaal Platteland, juni 2001
- NIZW, Wegen naar een ander Platteland (BANS), oktober 2001

EZ

- Bruinsma, Martens, 2002, WTO, EU Plattelandsbeleid en Groene Diensten

OVERIG

- IPO, interprovinciale rapportage 2002
- ETC, Nieuwsgierig naar vernieuwing, tussentijdse evaluatie beleidsthema Plattelandsvernieuwing, januari 1998
- Rathenau, jaarverslag 2001
- Stichting Natuur en Milieu, Op zoek naar groene diensten, november 2002
- Centrum voor Landbouw en Milieu, Investeringsvormen voor natuur- en landschapsbeheer, 2002